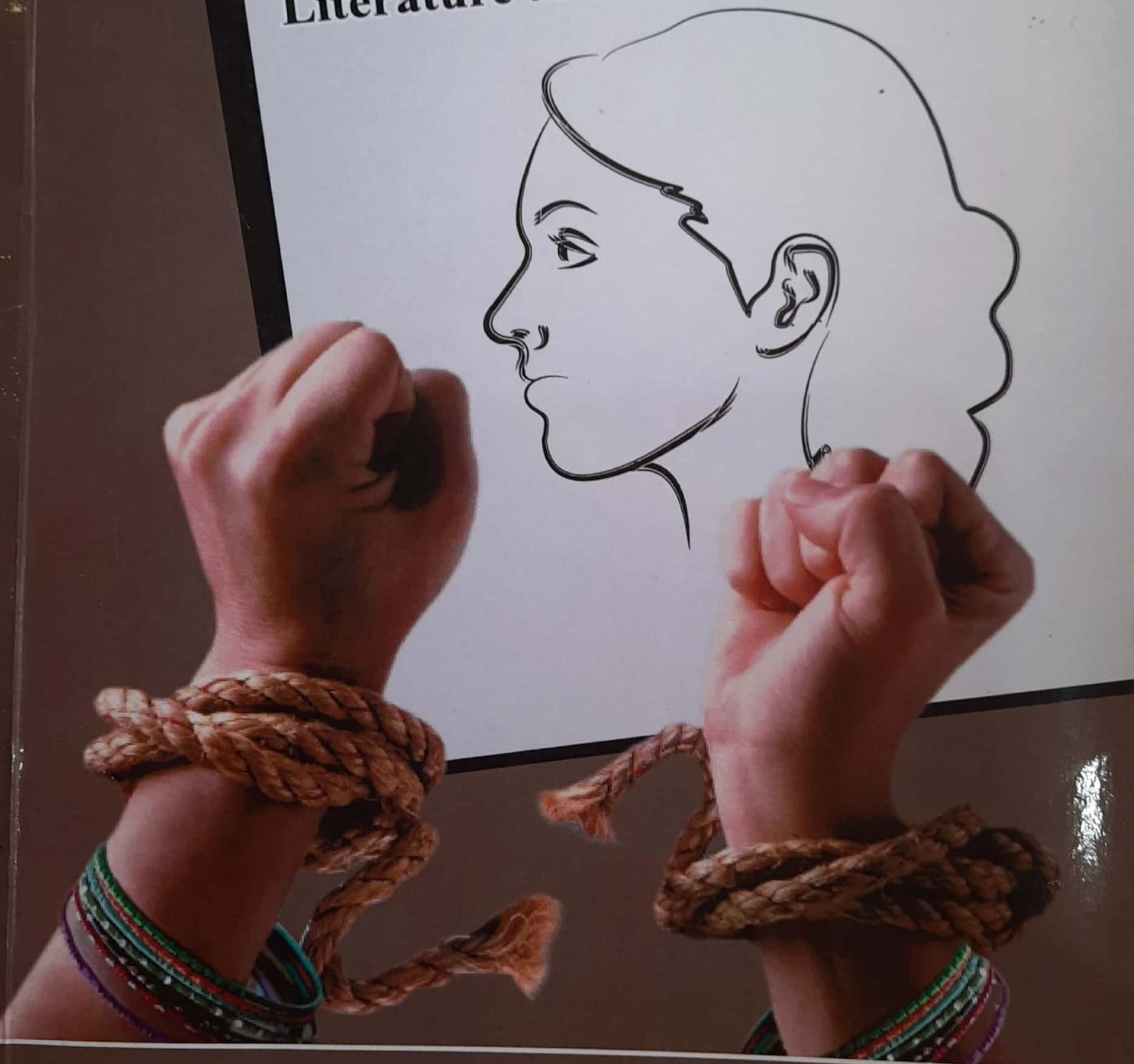

स्वातंत्र्योत्तर मराठी साहित्य आणि स्त्री
स्वातंत्र्योत्तर हिंदी साहित्य और नारी
Post-Independence Indian English
Literature and Women

Smt. P. K. Kotecha Mahila Mahavidyalaya
Shanti Nagar, Bhusawal

अथर्व पब्लिकेशन्स

स्वातंत्र्योत्तर मराठी साहित्य आणि स्त्री
स्वातंत्र्योत्तर हिन्दी साहित्य और नारी

Post-Independence Indian English Literature And Women

प्रकाशन क्रमांक: ५४४

© सुरक्षित

ISBN 13 : 978-97-87129-35-1

प्रकाशक

युवराज भट्ट माळी

अथर्व पब्लिकेशन्स

धुळे: १७, देवीदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे - ४२४००१. संपर्क: ९४०५२०६२३०

जळगाव: तळमजला, ओम हॉस्पिटल, अँग्लो उर्दू हायस्कूलजवळ, ढाके कॉलनी, जळगाव - ४२५००१.

संपर्क: ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७

ई-मेल: atharvapublications@gmail.com

वेबसाईट: www.atharvapublications.com

प्रथमावृत्ती: १७ फेब्रुवारी २०१८ अक्षरजुलवणी/मुख्यपृष्ठ: अथर्व पब्लिकेशन्स मूल्य: ₹ ६५०/-

Online पुस्तक खरेदीसाठी www.atharvapublications.com

*Shri Saraswati Vidya Prasarak Mandal's Smt. Padambai Kapurchandji Kotecha
Mahila Mahavidyalaya, Bhusawal
Organising - Two Day National Seminar (17th & 18th Feb. 2018)
Sponsored by - North Maharashtra University Jalgaon*

All rights are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the publisher.

Disclaimer: The authors are solely responsible for the content of the papers compiled in this volume. The publishers or organizers do not take any responsibility for the same in any manner. Printed from the Camera ready copy provided by the editors.

अनुक्रमणिका

- मराठी -

• मराठी विज्ञान कथेतील स्त्री	२३
- डॉ. फुला बागूल, शिरपूर	
• <u>प्रिया तेंडूलकरांच्या कथांमधील स्त्रीवादी दृष्टिकोन</u>	<u>३१</u>
- प्रा. डॉ. सुधा मधुकर खारटे, जळगाव	
• 'ज्याचा त्याचा प्रश्न' : स्त्रीकेंद्री समीक्षा	३४
- डॉ. सिंधू एन. भंगाळे, फैजपूर	
• बाबाराव मुसळे यांच्या काढंबन्यांमधील स्त्रियांचे चित्रण	३७
- डॉ. जितेंद्र शामसिंग गिरासे, कुसुंबा	
• भटक्या विमुक्तांच्या साहित्यातील स्त्रियांची अवस्था	४१
- डॉ. एस. व्ही. गोरे/सावकारे, कन्नड	
• स्वातंत्र्योत्तर स्त्रीवादी मराठी कथा	४४
- प्रा. रंजिता वीरकर, ठाणे	
• स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्रीवादी साहित्य – आत्मचरित्रे	४८
- प्रा. डॉ. शिवाजी नागरे, अकोला	
• मेघना पेठे यांच्या कथांमधील स्त्री-दर्शन	५१
- प्रा. डॉ. आशालता काशिनाथ जावळे, यावल	
• स्वातंत्र्योत्तर स्त्रीवादी मराठी नाटक	५४
- प्रा. संध्या एन. राजपूत, भुसावळ	
• स्वातंत्र्योत्तर स्त्रीवादी मराठी नाटक	५७
- प्रा. डॉ. भारती अशोक बेंडाळे, भुसावळ	
• स्वातंत्र्योत्तर स्त्रीवादी मराठी कथा	६०
- डॉ. एल. टी. पवार, जळगाव	
• 'लज्जा' : तस्लीमा नसरीन – एक संक्षिप्त परिशीलन	६५
- प्रा. डॉ. संजय वि. बाविस्कर, भुसावळ	
• मराठी विज्ञानकथेतील स्त्री प्रतिमा	७०
- डॉ. वंदना लव्हाळे, मुक्ताईनगर	
• निरजा यांची स्त्रीवादी कविता	७४
- प्रा. डॉ. शकुंतला एम. भारंबे, यावल	
• आदिवासी काढंबरी वाडमयातील स्त्री जीवन	७७
- प्रा. सुलतान पवार, नंदुरबार	

प्रिया तेंदूलकरांच्या कथांमधील स्त्रीवादी दृष्टिकोन

- प्रा. डॉ. सुधा मधुकर खराटे
मराठी विभाग, नूतन मराठा महाविद्यालय
जवळगाव

मराठी कथा प्रांतात कमल देसाई, गौरी देशपांडे, आशा बगे, सानिया, निर्मला देशपांडे, जोत्सा देवधर, अंबिका सरकार यांनी साठोतरी कालखंडात विपुल लेखन केले. सर्व उच्चशिक्षित, सुस्थित कुटुंबात वाढलेल्या, नोकरी अर्थाजन करणाऱ्या विलक्षण बुध्दी असणाऱ्या या स्त्रियांनी सजगपणे स्वतःकडे व भोवतालच्या जगाकडे पाहिले. १९७५ साली युनायटेड नेशन्सने जाहीर केलेल्या आंतरराष्ट्रीय महिला वर्षांनंतर मुंबई, पुणे शहरात स्त्री मुक्ती, स्त्रीवाद या संकल्पनांची चर्चा होऊ लागली. स्त्रियांच्या मनातील आशा निराशेची स्पंदने शब्दांकित करण्याच्या हेतूने स्त्री उवाच, मिळून सान्याजणी इ. नियतकालिकांचा जन्म झाला. त्यातून अनुभवनिष्ठ लेखन होऊ लागले. दूरदर्शनसारख्या प्रभावी प्रसार माध्यमाने स्त्री मुक्तीच्या पाऊलखूणा ही बदलत्या स्त्री जीवनाचे दर्शन घडविणारी मालिका प्रक्षेपित केली. स्त्रीसंबंध साहित्याचा शिस्तबद्ध अभ्यास व्हावा यासाठी देशातील विविध विद्यापीठांमध्ये स्त्री अभ्यास केंद्रांची स्थापना झाली.

स्त्री लेखनाविषयी रेखा इनामदार-साने म्हणतात, बन्या वाईट कोणत्याही अर्थने स्वैर, स्वच्छंदी आणि आत्मनिर्भर जगण्याची मुभा व संधीच मिळत नसल्याने पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांना अनुभवांची उपलब्धी मर्यादित राहते.

वरील मतात सत्यता असली तरी स्त्रीला स्वतःच्या स्वत्वाची जाणीव झालेली आहे. प्रत्येक स्त्रीच्या मनात मी प्रथम माणूस आहे. एक स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्व मला लाभलेले आहे. एक व्यक्ती म्हणून आपल्या भाव भावनांची कदर व्हावी असे प्रत्येकालाच वाटते. स्त्रीवादाविषयी डॉ. वंदना महाजन विचार मांडतात, स्त्रीला आपल्या स्वत्वाची जाणीव होणे, तिला आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करण्याची आवश्यकता वाटणे, स्त्रीने व्यक्तिस्वातंत्र्यवादी दृष्टिकोनातून प्रखरतेने स्वतःचा विचार करणे.

वर्तमान काळात महिला उच्चशिक्षित झाल्या आहेत.

वेगवेगळ्या क्षेत्रात कर्तृत्व सिद्ध करीत आहेत. शिक्षणामुळे त्यांची अस्मिता जागी होऊ लागली आहे. स्त्री जाणीवांविषयी त्या बोलू लागल्या, लिहू लागलेल्या आहेत. स्त्रीवादी जाणीवांविषयी डॉ. प्रतिभा कणेकर म्हणतात, आपले हितसंबंध जपण्यासाठी स्त्री-पुरुष यांच्यात एक विशिष्ट सत्तासंबंध रचला. या सत्तासंबंधात स्त्रीला गौण दुर्योग ठरवले गेले. स्त्रीचा स्वभाव, लक्षणे, कार्यक्षेत्रे, कर्तव्ये या सत्तेने निश्चित केली व स्त्रीवर लादली. या गोर्झीची जाणीव म्हणजे स्त्रीवादी जाणीव.

प्रिया तेंदूलकर एक गुणी अभिनेत्री. मनस्वी व्यक्तिमत्त्वाच्या लेखिका. दुर्देवानं त्यांना अल्पायुष्य लाभलं. ज्याचा त्याचा प्रश्न, जन्मलेल्या प्रत्येकाला व जावे तिच्या वंशा हे त्यांचे तीन कथा संग्रह प्रकाशित आहेत. यातून त्यांनी मध्यमवर्गीय, सर्वसामान्य स्त्रीचे प्रश्न मांडलेले आहेत. आजही समाजात घराघरात पुरुषांचेच वर्चस्व जाणवते. याला काही ठिकाणी अपवाद असेलही. स्त्रीवर पुरुष प्रधान समाजाकडून होणाऱ्या अन्यायाबद्दलची चीड आणि स्त्रीने स्वतःची मानसिकता न बदलल्यामुळे तिची होणारी कोंडी, तिच्या आयुष्याला आलेली निरर्थकता यांचे चित्रण त्या घडवितात. त्यांच्या लेखनातून भारतीय स्त्रियांचीच वैशिष्ट्यपूर्ण परिस्थिती चित्रित होते. विवाह संस्थेला नको तेवढे महत्त्व दिल्याने आणि त्यातही पुरुष प्रधान व्यवस्थेचीच सत्ता असल्याने मध्यमवर्गीय शिकलेल्या स्त्रीची गळचेपी कशी होते हे लेखिका दाखवितात. सामाजिक स्तर बदलला तरी समाजात स्त्रीकडे बघण्याचा पुरुषाचा दृष्टिकोन बदलत नाही. विवाह व्यवस्थेत स्त्रीचीच कशी गळचेपी होते. तिला स्वतःच्या आवडी निवडी, मते सोडून नवन्याशी, त्याच्या घरच्या लोकांशी कसे जुळवून घ्यावे याचे वास्तव चित्र त्या शब्दबद्ध करतात. स्त्रीने स्व च्या स्वातंत्र्याची किंमत न ओळखता आपल्याच पायावर धोंडा पाढून घेतला आहे हे सूचविले आहे. त्यांच्या लेखनातून स्वतंत्रपणे जगू

स्वातंत्र्योत्तर मराठी साहित्य आणि स्त्री । ३१

प्रह्लादना आणि अंगदवाच वरदाचा विद्या
अंदकारा समाजातील शिक्षा गोपनीयी आणि
शिक्षाविधी विशेष केंद्रातील शारीरिक साचा मोहून
शिक्षाविधी वाचावाचा गोष्ठे घेऊनच वरदाचा कामानु दिला देणे

दिवा कान्दा नारो, बरंगन कोलातीत सौचा
बरंदन अनें दुः, देंगा, मम्मा दान वाच
पोहार्वे कर्व कर्व नांगा ना की औवनातीत दिविध
प्राणक एक लकड़ा, वाचा औवनातीत मम्मा,
दुः लकड़े अपेहिक बाजात, नांगा क्षेत्र दिविध
मानक वाचा दिवारे औवन खेलते आहे प्रैट
कुणीका, घर्सेहीत, पर्सेन्हा वाचा औवनातीत
मम्मा ना बाजात, व मम्मा नांगे नांगे ताचाव
नांगेनास अहो, नांगे दूँ औवनातीत मर्व तंबेह
अंड-हैन वाचा नीन पाह ठोरी ताजात, एवढेच
नें न तिवारी ही बदत जात, तांनी मात्रक या
क्षेत्रात अनांगा हिंवे नव बदतनून उत्तराता शोभेत महून
कमीनी तेजात, नित न विकाता, नांगो असलेत्वा फूटी,
ज्ञान निकलेला मुलीक लादना वातात, दिवी रूपरेखे
संहोडी केली जाते, ती असलाई होते, हत्तवात होते.

दूरीकाल अधिकारी नमनाना बाजान्या अंगरेज्या
सहजन्म स्वतंत्रता अधर त्यानी वरे आणि होते असे
करी... च कल्पना विचित्र बेळा आहे. व्यवसायाच्या
नववर्षातील पुढील नवी तावलेन्या खिदा, खी लंपट
पुढी, व्यवसाय दृष्टी इ. तासाठी कोंवरेक्या कल्पना
या कल्पनेचे म्हाल्या आहेत. खीचा वास्त खन घंटात,
व्यवसायाच्या उद्योग झाले, दगड प्रकाश टकाला आहे.
व्यवसाय कोंवरेक्या मर्माण संकेत वरेत. खाचे वर्णन दर्शवी
मेंद या कल्पनेचे म्हिंदुकल्पनाचा स्थाने त्वा विचित्र
करावा. अनेक नसलेला खीचे दुख व्यक्त करात.
फर्टिनिंग्टन विकासक मर्मीन नवुजा डॉकटर आहे. पांतु
आणि अनेक ज्ञानाना धानू झक्कन नाही. अपन्याकरिता
दृश्य उपाय करते. फ्रेग्जेट उपचार घ्यावल जाते. तिच्या
मर्माणीन ठक्कर, धाळमेन, तिची खाविनक आंदोलन या
कठवेत देतात. आई होणे, ती भूमिका पार पाढणे, त्यासाठी
अविषय कट करणे, कधी परीक्ष्या मर्दीनं तर कधी
परीक्षिताव ती मुलाना वाढवते. कर्णीअ वडवते. आपले
सुख बाबूना ठेवते पण अवन्याना सुखी करते. जमलेन्या
प्रत्यक्षाला, अनुभूती आई, अम्मा, इडिवट वॉक्स, नवा

मार्गी, लंगड़ ह. कचातून आईची व्यक्तिरेखा येते

त्यासमेविविधी पूर्वविवाह कारबला लावाणी प्रयत्न
त्या उपस्थित करातात. ज्या माणसाता राजी बायकोक्ताचा
देवावाढी ओह बाट नाही. ज्याता राजी बायकोक्ता
सोबाईटी यातेसी आठवत नाही. अगा पुढचाची कायाके
माणस्या स्थिरे माळन मुटकून हळाचे संबंध तेवाचे,
त्यात आपल्या जीवाचे संवेद्य यानायचे? स्थीता म्हणूनच
अस्तित विसारावता लावाणी त्या मस्या कडी नाही
बदली अहे बायिडी अंतर्मुख करणारे प्रस्तु लेखिवाच
विचारात. यिगा तेंदुलकर आपल्या कथानुस के वज्र
सीवाढी काळा लेखून करून सीवादाला बळक्कीच देन
नाही तर सीवाढाची कक्षा ओलांडून ती पुढे जाते. त्याचा
कर्तव्य अनेक माऱजालाखीय प्रस्तु हाताळ्ये गेले असेही

त्यांनी मासिक आंटोलनं चित्रित करण्याचा
तातजाताचाच्या काळाशी तितिल्या आहेत. स्थैच्या वाट्याला
आतलेले दुःख, त्यातून निर्माण होणारे ताण तणाव त्यांनी
टिप्पते आहेत. फटिलिटी स्लिनिक, मरीयाची बहीण तेवे
वा काढा या संदर्भातील आहेत. पती-पत्नीतील संबंधातून
विकृत झालेले नातेसंबंध संपुष्टात घेते. त्यातून घटस्फोट
होतो किंवा पुरुष परस्तीच्या मागे लागतो. यातून नवनीवीन
समस्या निर्माण होतात. ती जीवनातच या समस्या अधिक
असतात. तिताच आयुष्यातील संकटाला तोंड घावे
लातो. पुरुष स्त्री दुःखाच्या सागारात डक्टलून मोकळा
होतो. लेखिकेने अंधोळ, अ-ज्ञाना, लम्ब सप्तन्यावर,
नवा गडी तिच्या लगाचार शोक, संभेदी रात्र छा कथातून
घटस्फोटित खोल्याचा जीवनातील दुःख मांडले आहे. लम्ब
सप्तन्यावर मधील पल्हीला घटस्फोट डेऊन माहीरा पाठवले
जाते. हक्काच्या आई-डिलांच्या घरातही तिला आधार
मिळत नाही. नवा गडी मधील मनिना पुनर्विवाह करू
पाहेत. छा विवाहास मानवांना असली तरी अडचणी घेपू
असतात. पोटच्या विवाहातील मनिना दूर ठेवते. जीवनात
वेणारे दुःख, नव्या गडायासोबतची तडजोड अणि
जीवनाविषयी दुवित नजरेने केलेली चौकडी यासुळे ती
विवाहापासून दूर जाते, नकार देते. त्याचप्रमाणे प्रौढ
कुमारीकांच्या प्रसन्नांची दखल त्यांच्या लेजा, तुकडे
नकटीच्या लगातां या कथातून घेतली जाते. डॉ. सुभाष
फुलावळे प्रिया येते दुलकरांच्या कथेविषयी म्हणतात,
साठोतरी कठा लेखिकांच्या अग्री असणाऱ्या लेखिका
आहेत. आधुनिक विवाह व्यवस्थेची बदलती चौकट त्यांनी

एविषयाकोषाम, विषय कुटुंबज्ञानात्मेचे विज्ञान त्याच्या कठोरतृप्त विचित्र केले आहे पाणी कठेत त्याची कवा रस्त्याले उन्ह दिग्गजांनी आले

प्रियं ते इत्यकाराम् मर्वनं कवा शी शीवामारा
आपातोलेया, प्रयोगीनं जा वेगलं अनुभविष्य वेगलं,
दुख लेगलं, प्रश्न वेगलं, ममधा वेगङ्गामा काटी
मर्विकारामा मरात द्वितीया व्यक्तिक्वाची, पापाप्रापामासी
तमै त्रायामाची जागीच त्रावेली आहे, त्यामारी काढी
आप्यन्या परीने मर्व ममधायून बाहे पडण्याचा निकटः

प्रत्यन्त करतान् प्रोक्ष शीता पुक्षाकादृम् मुमुक्षुतामाची
अवेषा आहे तिल एक असी व्हाणू पाहाव तिला
अनेगाळील घार-घाराया, इच्छा आकोशासा आद
ज्ञाता असे प्रोक्ष शीता वातान् शी मगालील विविध
आटोलन त्या व्यक्त करतान

四

१. श्री लिपितात्त्व यात्री कालखनी - सप्ता अक्षरों हैं, प. १३
 २. श्रीवार्ता आणि यात्रा परिवर्तन - ही बाद्या प्रकाशन
 ३. बालाकांति उत्तमी नमस्कारां - सप्ता के गान्
पेत्राणि, प. २५८
 ४. यात्री कालखनी आणि यात्रा लिपिः - ही पुस्तक
कृतवाक्त, प. २०१८-२१५